

XVII muutuva keele päev 19.11.2021

Keele muut(u)mise mitmemõttelisus

Peep Nemvalts

TEADUSKEELEKESKUS

TALLINNA ÜLIKOOL

Keel. Muutus. Keelekorraldus

- I. Kui keel muutub, siis mis muutub?
- II. Kui palju ja kuidas peaks keelekorraldus arvestama muutunud suhtluskanalitega digiajastul?
- III. Kuidas vastavad normingud tegelikule keelekasutusele?

norm 1

norm 2

norm 3

norming

TEADUSKEELEKESKUS

TALLINNA ÜLIKOOL

Peep Nemvalts

I. *Kui keel muutub, siis mis muutub?*

Küsisõna **kui** tähendus:

- a) **aeg** 'sellal kui keel muutub'
- b) **tingimus** 'juhul kui keel muutub'

KAS KEEL MUUTUB?

- Mis on keel?
- Mida tähendab *muutama*?

TEADUSKEELEKESKUS
Peep Nemvalts

TALLINNA ÜLIKOOL

Kas keel muutub?

Mis on keel?

- A. Inimesest sõltumatu loodusnähtus, vrd ürgmets, Maa magnetväli
- B. Inimese tekitatud kokkuleppeline märgisüsteem, nt eesti keel; programmeerimiskeel(ed)

Mida tähendab *muutama*?

- „teistsuguseks v teiseks saama“ (ÕS 2018)
- „teistsuguseks v. täiesti teiseks saama“ (EKSS 2009)
- „teistsuguseks v teiseks **saama**“ (EKI ÜS 2021, viimati muudetud 23.07.2021)

„Võrdle **muutma**“

„teistsuguseks või teiseks **tegema**“ (EKI ÜS 2021
30.06.2021)

TEADUSKEELEKESKUS
Peep Nemvalts

TALLINNA ÜLIKOOL

Kas keel muutub? Ei!

- „Tuleb pidada meeles et juba kõik kirja- ja ühiskeeled on vähemal või suuremal määral **teadlikud meelevaldsed sünnitused**.“ (Tauli 1968: 20)
- „On ülim aeg mõista et **inimene on vaba muutmaks** oma keelt.“ (Tauli 1968: 22)
- „On ilmne et kõik keeled on saatuslikult puudulikud ja ebasüsteemsed, lünkade ja tarbetute elementidega, nagu on rõhutanud mitmed keeleteadlased, teiste hulgas ka Aavik.“ (Tauli 1968: 11)

Inimene muudab keelt

Kuna keel **ei muutu** iseenesest,
vaid inimene muudab keelt,

on küsimus „**Kui keel muutub**, siis mis muutub?“
eksitav mistahes **kui** tõlgenduse korral:

- a) aja tähenduses üldse vastuolus tegelikkusega
- b) tingimuse tähenduses mõttekas vaid kujuteldavas olukorras: *Kui keel muutuks, siis ...*

II. Keelekorraldus muutunud suhtluskanalitega digiajastul

„Kui palju ja kuidas peaks keelekorraldus arvestama muutunud suhtluskanalitega digiajastul?“

Kas ja kui ühtselt mõistetakse,

- **mis on keelekorraldus**
- **milleks** ning **millisena** see vajalik on

keele-
korraldus 1

keele-
korraldus 2

keele-
korraldus 3

keele-
korraldus n

TEADUSKEELEKESKUS

TALLINNA ÜLIKOOL

Peep Nemvalts

Keelekorraldus on ...

- „**plaanipärane** tegevus mille eesmärgiks on olevate keelte **korraldamine** ja **parandamine** või uute ühiskeelte, rahvuskeelte või rahvusvaheliste keelte loomine.“ (Tauli 1968: 25)
- „**järjepidev** ja **kavakindel** kirjakeele **seadmine**, **suunamine** ja **arendamine**, teadlik **soovitavas suunas** mõjutamine.“ (Kull 2000 (1985))
- „kirjakeele **teadlik arendamine**, **rikastamine**, **stabiliseerimine** ja **ajakohastamine**. Temas toimub **keeleideaali** otsimine ning selle poole liikumiseks **keelesoovituste** andmine ja normingute fikseerimine.“ (Erelt 2002)

TEADUSKEELEKESKUS

TALLINNA ÜLIKOOL

Peep Nemvalts

Keelekorraldus on ...

„Keelekorraldus tähendab keele arengu **teadlikku suunamist**, **keelereeglite** ja soovituste väljatöötamist. Soovitusi annab Emakeele Seltsi keeleteoimkond.“

(Keelekorraldus. <https://keeleabi.eki.ee/?leht=12>, 11.11.2021)

„Margit Langemets Peeter Päll “ÕSi võimalused”

Eestis (ja Põhjamaades) on keelekorraldus kirjakeele **teadlik arendamine**, **stabiliseerimine**, **rikastamine** ja **ajakohastamine**.“ (Keelekorralduse äärmised võimalused.

– Akadeemia 2021/5: 775)

TEADUSKEELEKESKUS

TALLINNA ÜLIKOOL

Peep Nemvalts

Milleks ning millisena keelekorraldust vaja on?

„Keelekorralduse ülesandeks ei ole mitte ette kirjutada norme või otsustada millised väljendid on õiged, vaid püüda **näidata ja tõendada milliseid väljendeid tuleb eelistada**.“ (Tauli 1968: 18)

Ei ole vaja ettekirjutust (ÕS 2018):

„Oskab **araabia** ja **Rooma** numbreid.“

Ei ole mõistlik kõnelda „numbrite mittekäänamisest“.

(Lindström 1:07:29 – Mõtteid keeleteemadel: Liina ja Arvi 11.4.2021, <https://www.youtube.com/watch?v=m09nsffgGD0>)

TEADUSKEELEKESKUS

TALLINNA ÜLIKOOL

Peep Nemvalts

Milleks ning millisena keelekorraldust vaja on?

Tuleb näidata ja soovitada:

number

„**arvu** tähistamise märk. Positsioonilises arvusüsteemis võrdub numbrite **arv** arvusüsteemi alusega (nt kümnendsüsteemis 10).“ (VE 2006)

Araabia numbrid: 0, 1, 2 .. 9

Rooma numbrid: I, V, X, L, C, D, M

arvsõna

põhiarvsõna: 2021 aastat järgarvsõna: 2021. aasta

TEADUSKEELEKESKUS

TALLINNA ÜLIKOOL

Peep Nemvalts

Milleks ning millisena keelekorraldust vaja on?

- „Täna tuli väga suur koroonanumber.“
- „Mida need tänased numbrid näitavad?“
- „.. on .. sarnaselt Turu-uuringutele RE toetus olnud languses (toetusnumbrid vastavalt .. Keskerakonna numbrid nädalate kaupa on ..“

Tuleb näidata ja soovitada:

- Täna selgus väga suur nakatunute arv.
- Mida [need] tänased arvud näitavad?
- .. on.. sarnaselt Turu-uuringutega .. (toetus vastavalt .. Keskerakonna protsent nädalati on ..

TEADUSKEELEKESKUS

TALLINNA ÜLIKOOL

Peep Nemvalts

Suunamist ja soovitust on vajaka

number

(EKI ÜS 2021 10.07.2021)

„1 et arvu tähistav sümbol, selle kirjamärk

fr **chiffre** ru **цифра** Lühend **nr**

Näited Tähtedest ja numbritest koosnev salasõna
Summa numbritega [---]“

„Tähenduste juures on antud mitmesugust lisainfot, eeskätt entsüklopeedilist infot või nõuandeid sõnakasutuse kohta. See on info, mida on hea teada.“

(Sõnaveeb 2021. Portaalist. <https://sonaveeb.ee/about>)

TEADUSKEELEKESKUS

TALLINNA ÜLIKOOL

Peep Nemvalts

Suunamist ja soovitust on vajaka

number

(EKI ÜS 2021 10.07.2021)

„1.3 et (arvu kohta)

Sünonüümid **arv** ru **число**

Hea teada et Matemaatikaterminina on kasutusel arv.

Näited **Kahekohalised numbrid**. Kolm on maagiline number.

1.4 et (andmetöötles, raamatupidamises vm:) sel viisil edastatav informatsioon

Sünonüümid **arv** ru **цифра** KÕNEKEELNE

Näited Tabelis toodud **numbritest** on näha, et ..

Nende **numbrite** põhjal ei saa midagi järeldada.

Kasumi**number**. [---]“

TEADUSKEELEKESKUS

TALLINNA ÜLIKOOL

Peep Nemvalts

Milleks ning millisena keelekorraldust vaja on?

„Alates 2020. aastast lisanduvad EKI ühendsõnastikku ÕSi soovitused (vt rubriiki "ÕS soovitab"). Soovitusele on lisatud kuupäev. **Tähelepanu! Kirjakeele normi alus kuni uue ÕSi ilmumiseni on ÕS 2018**, mitte EKI ühendsõnastik. Järgmine ÕS ilmub eeldatavasti 2025. aastal.“

„ÕSi soovitused käivad **sõnavaliku, tähenduste ja rekt-siooni** kohta, neid käsitlevad eeskätt EKI ühendsõnastiku ja ÕSi koostajad. Eeskätt **soovime need viia paremasse kooskõlla tegeliku tarvitusega** ja lisada vajalikud põhjendused. Soovituste mittejärgimist ei tohiks kooliõpetuses, keeleteoimendamisel vm lugeda veaks.“

(Sõnaveeb 2021. Portaalist. <https://sonaveeb.ee/about>)

TEADUSKEELEKESKUS

TALLINNA ÜLIKOOL

Peep Nemvalts

Milleks ning millisena keelekorraldust vaja on?

„Nii nagu muudel aladel inimene tahab tarvitada parimat tööriista ja nagu inimene pidevalt parandab oma teisi vahendeid ja ühiskondlikke institutsioone, nii ta soovib tarvitada ka parimat keelt ja parandada oma keelt. See on kõige loomulikum ja ratsionaalsem suhtumine keelesse. Ja sellel põhjeneb **keelekorralduse kõige kõrgem ja raskem ülesanne, keele plaanipärane parandamine.**“

(Tauli 1968: 18)

TEADUSKEELEKESKUS

TALLINNA ÜLIKOOL

Peep Nemvalts

Milleks ning millisena keelekorraldust vaja on?

- „Kui palju ja kuidas peaks keelekorraldus arvestama muutunud suhtluskanalitega digiajastul?“

„On ülim aeg mõista et inimene on vaba muutmaks oma keelt. Teoreetiliselt ei ole olemas mingeid piire keelekorraldusel, kui me ei arvesta neid piire mis sõltuvad bioloogilistest teguritest. Samuti ei ole praktilisi kogemusi mis tõendavad et teatud liiki teadlikud muutused on võimatud. Plaanitud muutuste teostumise võimalused erinevad eri keeleühiskondades ja ajajärkudel. Nad sõltuvad psühholoogilistest, sotsiaalseist, kultuurilistest ja muist tegureist mida keelekorraldustaktika peab arvestama.“ (Tauli 1968: 22)

TEADUSKEELEKESKUS

TALLINNA ÜLIKOOL

Peep Nemvalts

Milleks ning millisena keelekorraldust vaja on?

„Alamal ma tarvitan terminit **keelekorraldusteooria** (KT). KT võiks defineerida järgmiselt:

KT on teadus mis metoodiliselt uurib keelekorralduse eesmärke, printsiipe, meetodeid ja taktikat.

Keelekorraldust võiks defineerida järgmiselt: keelekorraldus on **plaanipärane** tegevus mille eesmärgiks on olevate keelte **korraldamine** ja **parandamine** või uute ühiskeelte, rahvuskeelte või rahvusvaheliste keelte loomine. Keelekorralduse alla kuuluvad **keele suulise ja kirjaliku vormi kõik alad: hääliku- ja vormiõpetus, süntaks, sõnavara ja ortograafia.**“ (Tauli 1968: 25)

TEADUSKEELEKESKUS

TALLINNA ÜLIKOOL

Peep Nemvalts

III. Kuidas vastavad normingud tegelikule keelekasutusele?

Vaja selgusele jõuda, mida tähistavad (oskus)sõnad

- *norm, keelenorm, loomulik norm*
- *norming, keelenormingu andmine, kirjakeele normimine*
- *tegelik keelekasutus.*

Nende tarvitus eri allikais tekitab segadust!

(Vt Nemvalts, Peep. Keelekorralduse mõttest ja mõisteist. Ettekanne IX muutuva keele päeval 6.11.2015.

→ Nemvalts, Peep. Keelekorralduse mõttest.
– Sirp. Keele Infoleht 30.09.2016)

TEADUSKEELEKESKUS

TALLINNA ÜLIKOOL

Peep Nemvalts

norm 1, norm 2, norm 3, norming

„ ..igas keeles või allkeeles (olgu selleks siis murrak, argoo, kirjakeel, ühiskeel vms) kujuneb välja oma tüüpiline tarvitusviis, oma norm. Peaerinevus kirjakeele ja muude allkeelte vahel on selles, et kui lokaalsete ja sotsiaalsete **murrete, kõne- või ühiskeele norm kujuneb stiihiliselt**, vahelesegamiseta, siis kirjakeelt niiviisi omapead minna lasta ei saa. **Kirjakeele arengut tuleb juhtida ja suunata.** Tema **norme kujundatakse teadlikult, ..“**

(Kull 2000 (1971): 15)

TEADUSKEELEKESKUS

TALLINNA ÜLIKOOL

Peep Nemvalts

norm 1, norm 2, norm 3, norming

- „Keele normimine on olnud minu jaoks kogu aeg kõrvaline ja ebaoluline teema .. mulle kui keeleteadurijale tüütu, tülikas ja natuke ka mõttetu teema.“ (Liina Lindström 2:55)
- „Kui palju eristada: kirjapandud norm ja objektiivne norm“ (Arvi Tavast 21:47) „kirjapandud reeglid ja tegelikud reeglid“ (AT 22:50)
- „Objektiivset normi ei ole olemas, on pidevalt muutuv suurus.“ (LL 23:02)

(Mõtteid keeleteemadel: Liina ja Arvi 11.4.2021, <https://www.youtube.com/watch?v=m09nsffgGD0>)

TEADUSKEELEKESKUS

TALLINNA ÜLIKOOL

Peep Nemvalts

norm, norming, kirjakeele norm

norm > norming > kirjakeele norm(ing)? (ja hea tava ?)

keeletarvitus, uus **uus** > **[kirja]keelenorm**, standardkeel

(Nemvalts, Peep. Keelekorralduse mõttest ja mõisteist. Ettekanne IX muutuva keele päeval 6.11.2015.)

TEADUSKEELEKESKUS

TALLINNA ÜLIKOOL

Peep Nemvalts

tegelik keelekasutus

„Sünkroonilise ja diakroonilise lingvistika tulemustest on vahel järeldatud et **tegelik keeleuus** peab olema normiks ühiskeeled. Ja kuna on olemas mitmesugust keeleuust, siis on arvatud et üks keelenditeisend on sama hea kui teine, **mis tegelikult tähendab keelekorralduse eitamist**. Kuid see mis on ei ole see mis peab olema. Oleks täiesti väär KT all mõista ainult teoreetilise keeleteaduse rakendamist, kuigi KT peab kasutama teoreetilise keeleteaduse tulemusi.“

(Tauli 1968: 26)

TEADUSKEELEKESKUS

TALLINNA ÜLIKOOL

Peep Nemvalts

tegelik keelekasutus, kirjakeel

„Kirjakeele olemus on **toimida üle aja** ja ühtlasi igal ajal üldvastuvõetava atribuudina. Siin on aga käärid: **keelekorraldus tegeleb asjaliku mõtte selge väljendusega, (kirja)keele valdamise ulatuse ja laadi määrab aga tuntud tekstide määr** – emakeel omandatakse tekstidest, emakeeles mõeldakse täpsel viisil sellest, mida suudetakse emakeeles umbkaudugi sõnadesse panna.“

(Kerge 2003: 16)

TEADUSKEELEKESKUS

TALLINNA ÜLIKOOL

Peep Nemvalts

Keelekorraldus kui kirjakeele *kavakindel* muutmine

„KT on normatiivne teadus vastandina deskriptiiv- ehk faktilise teadusele. Ta tegeleb väärtustega. Normatiivteooria järelused esinevad järgmisel kujul: „A mis on B omab omaduse C“. KT kui normatiivteaduse **eelduseks on definitiooni poolest et ei olda rahul asjade tege-liku olukorraga**. KT ülesandeks on **hinnata fakte** ja **anda norme** nende parandamiseks **vastavalt ideaalile**. Eespool me nägime et etniliste keelte faktiline olukord on ebatäiuslik. KT ülesandeks on **lahendada probleem kuidas parandada** olemasolevat olukorda. Esimene ülesanne on **üles seada ideaalnormid**.“ (Tauli 1968: 26)

TEADUSKEELEKESKUS

TALLINNA ÜLIKOOL

Peep Nemvalts

Keelekorraldus kui kirjakeele *kavakindel* muutmine

„KT probleemid on **teleoloogilised, metodoloogilised** ja **taktikalised** vastavalt keelekorralduse **eesmärkide** (printsipiide), **vahendite** (meetodite) ja **taktikale**. Eriti on vaja rõhutada põhimõttelist erinevust teleoloogia, mis põhjeneb keele kui efektiivse vahendi ideaalil, ja keelekorralduse taktika vahel, mis peab arvestama olemasolevat keelt ja keeleühiskonna sotsiaalseid ja muid tingimusi. Praktikas, ja sageli ka teoorias, on raske neid kahte vaatepunkti eraldada.“

(Tauli 1968: 26)

TEADUSKEELEKESKUS

TALLINNA ÜLIKOOL

Peep Nemvalts

Keelekorraldus kui kirjakeele **juhuslik muut(u)mine?**

„Mitmed keeleteadlased on olnud arvamusel et võistlevate teisendite puhul keelekorraldaja peab soodustama seda mis on kooskõlas vastava keele arengu tendentsiga. Kui igal konkreetjuhul keelekorraldaja tarvitseks ainult jälgida spontaanarengut, siis keelekorraldus oleks väga lihtne. See oleks õige ainult siis kui keeled igas üksikasjas muutuks teatud ideaalstruktuuri suunas, kuid nii see ei ole. Samuti teatud keeleuendi edu ei tõenda veel alati selle otstarbekust.“

(Tauli 1968: 40)

TEADUSKEELEKESKUS

TALLINNA ÜLIKOOL

Peep Nemvalts

Keelekorraldus kui kirjakeele **kavakindel muutmine**

„Püüdes keelt parandada vastavalt teoreetiliste printsiipidele me kohtame vastolu teooria ja tegelikkuse vahel. Uuendite ja reformide vastu on stabiilsuse soov, traditsioon, uusus, inerts ja konservatism. Küsimusele kui kaugele on otstarbekas ja tegelikult võimalik minna uususe muutmisel ei ole võimalik vastata spekulatsiooni abil. See sõltub mitmesugustest teguritest. **Printsiibis ei ole mingit keelendit mida ei saa muuta tahtlikult.**“

(Tauli 1968: 183)

TEADUSKEELEKESKUS

TALLINNA ÜLIKOOL

Peep Nemvalts

Keelekorraldus kui eesmärgitu tegevus

„Endiselt näib kehtivat Mati Hindi tõdemus seoses ÕS 1999-ga: „Keelekorraldust on Eestis ebaõiglaselt suurel määral **tavaks käsitada üksiksõnade õigekirja, õigehäälduse ja morfoloogia normimisena** .. Siiski kuulub keelekorralduse mõiste alla ka sõnakasutus ja süntaks, [--] tähendused ja stiilid. Siingi saab tuua näiteid eba-piisava analüüsi põhjal tuletatud reeglite ebaadekvaatsuse kohta.“ (Hint 2001: 141)

Aastaks 2013 on niisiis lisandunud **üksiksõnade tähenduse normimine**.“ (Nemvalts 2015, 2016)

TEADUSKEELEKESKUS

TALLINNA ÜLIKOOL

Peep Nemvalts

keel, uus, KT, keelehoole

„Seesugune keelekorralduslik tegevus on **kaugel kava-kindlast** kirjakeele seadmisest, rikastamisest, keele-ideaali otsinguist ja asjaliku mõtte selgest väljendusest, **nihkudes ohtlikult keelekorralduse kolmanda tõlgenduse**ni.“ (Nemvalts 2015, 2016)

„**Keelekorraldusest** rääkides peame siin silmas **igasugust teiste inimeste väljendusviisi mõjutamisele suunatud tegevust olenemata selle vormist ja tasemest**. Üldiselt on selliselt määratletud uurimisobjekti hulgas kombeks eristada **keelepoliitikat, keelekorraldust ja keelehoole**t.“ (Tavast, Taukar 2013: 217)

TEADUSKEELEKESKUS

TALLINNA ÜLIKOOL

Peep Nemvalts

keel, uusus, KT, keelehoole

„Keelekorralduse mõte ega **eesmärk ei tohi olla vastutulek suutmatuile või soovimatuile**, et sedakaudu teiste inimeste väljendusviisi kuidas tahes, vastuokslikult ja ebajärjekindlalt mõjutada.“

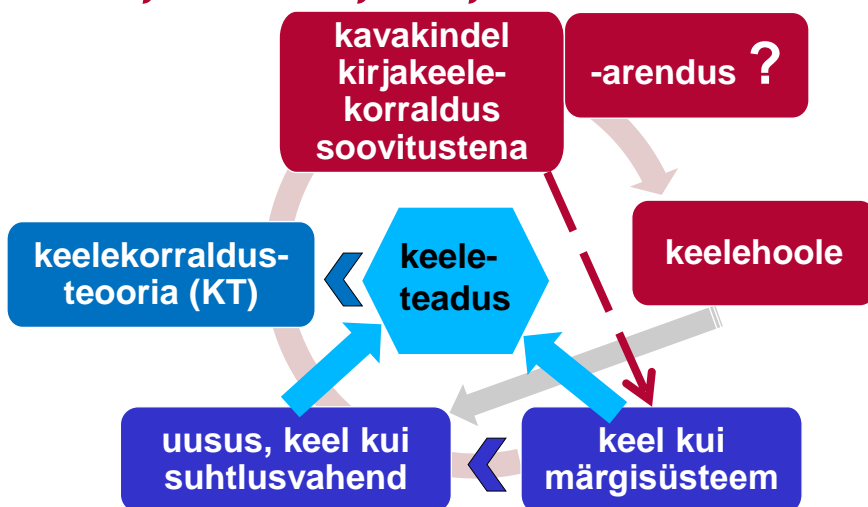
(Nemvalts 2015, 2016)

TEADUSKEELEKESKUS
Peep Nemvalts

TALLINNA ÜLIKOOL

keel, uusus, KT, keelehoole

TEADUSKEELEKESKUS
Peep Nemvalts

TALLINNA ÜLIKOOL

Allikaid

- Erelt, Tiiu 2002. Eesti keelekorraldus. Tallinn: EKSA
- Hint, Mati 2001. Kellele kuulub eesti keelekorraldus? – Keelekorralduse konverents 18. ja 19. novembril 1999. Ettekanded. Koostanud Silvi Vare ja Kristiina Ross. Eesti Keele Instituudi Toimetised 8. Tallinn, lk 126–151.
- Keelekorraldus. <https://keeleabi.eki.ee/?leht=12>, 11.11.2021
- Keelekorralduse äärmised võimalused. – Akadeemia 2021/5, lk 771 jj
- Kerge, Krista 2003. Eesti kirjakeele mõtteruum. – Emakeele Seltsi aastaraamat 49. Tallinn, lk 7–22.
- Kull, Rein 2000. Kirjakeelest ja selle korraldamisest. – Kirjakeel, oskuskeel ja üldkeel. Tallinn: EKSA
- Mõtteid keeleteemadel: Liina ja Arvi 11.4.2021, <https://www.youtube.com/watch?v=m09nsffgGD0>
- Nemvalts, Peep 2016. Keelekorralduse mõttest. – Sirp. Keele Infoleht 30.09.
- Sõnaveeb 2021. Portaalist. <https://sonaveeb.ee/about>
- Tauli, Valter 1968. Keelekorralduse alused. Stockholm: Eesti Raamat.
- Tavast, Arvi; Taukar, Marju 2013. Mitmekeelne oskussuhtlus. Tallinn: Valgus.
- VE 2006 = Väike entsüklopeedia. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

TEADUSKEELEKESKUS

TALLINNA ÜLIKOOL

Peep.Nemvalts@tlu.ee